УДК 338.48(497.11)"1930/1940"
DOI: https://doi.org/10.5937/bastina34-53511

Оригинални научни рад

*Далибор З. ВЕЛОЈИЋ**
Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

РАЗВОЈ НИШКЕ БАЊЕ КАО ЛЕЧИЛИШТА И ТУРИСТИЧКЕ ДЕСТИНАЦИЈЕ У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ**

Апстракт: У раду је обрађен развој Нишке Бање, једне од најпосећенијих дестинација на територији Моравске бановине, али и читаве земље. Поред лечилишта, ова бања поседовала је капацитете за развој туризма, релативно нове привредне гране, који је своју експанзију доживео тридесетих година XX века. Рад је настао на основу архивске грађе похрањене у фондовима нишког архива и објављених извора у форми статистичких података.

Кључне речи: Краљевина Југославија, Моравска бановина, Ниш, Нишка Бања, туризам.

Развој туризма као привредне гране у Краљевини Југославији везује се за тридесте године XX века. Природне лепоте земље постале су примамљиве дестинације домаћих, али и страних туриста. Моравска бановина, која је обухватала централни део Србије, по питању туристичких атракција, углавном се ослањала на бање. С обзиром на њихов лековит карактер, бање су пружале посетиоцима спој лепог и корисног.

Дефиниција бање обухватала је њену двојаку улогу, пре свега улогу лечилишта, а затим и туристичке атракције. Ове улоге међусобно су испреплетане и разлог су прилива значајнијег броја посетилаца. Богатство термалним водама, поред реконвалесцената привлачи и осталу популацију, нарочито средњих година, док су природне лепоте и пријатан ваздух основа за развој туристичког места.

Сама Нишка Бања, због своје воде, вековима је позната била као лечилиште, али и као свратиште многих виђенијих људи (Милојевић 1984: 521). Владари династија Обреновић и Карађорђевић улагали су у развој овог места, а тек након Првог светског рата, бригу о бањи званично је преузела држава.

Од проглашења Краљевине Југославије и поделе на бановине, 1929. године, бања је представљала једну од примамљивих дестинација за одмор и лечење. Томе иде у прилог и све већа афирмација туризма, као нове привредне гране, који је

* Виши научни сарадник, ORCID 0000-0002-2896-275X, d.velojic@yahoo.com

** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-66/2024-03 од 26. 1. 2024. године.

тридесетих година XX века у Југославији озбиљније узиман у обзир. Приходи од туризма значајније су утицали на биланс државе, нарочито у условима економске кризе.[1]

> „О туризму почело се код нас говороти од скора и још увек нису довољно рашчишћени појмови о његовом значају и код капацитета, а још мање у ширим слојевима народа. Истиче се значај туризма, сада у времену опште кризе и невероватног пада куповне моћи потрошача, као један од начина санације кризе. И ма како да је свака држава један посебан организам и привредна криза има у свакој од њих своје особене узроке, постоји један факат. А он је у томе да приходи од туризма јако повољно делују на биланс појединих држава. Италија показује унос новца од странаца туриста у прошлој години близу 14 милијарди динара. Ампутирана Аустрија и Беч њен живе специјално од разумне индустрије странаца. То збиља није никакво чудо. И при најбољој цени жита продајемо робу до које смо дошли инвестицијама које можда премашују њену рентабилност, а у индустрији странаца за новац продајемо утиске."[2]

На примеру Југославије ова *„продаја утисака"* односила је најпре на атракције Јулијских Алпа у Словенији, јадранску обалу, језера, оријенталне вароши и велики број бања. Поред прилива странаца, циљ је био привући и домаће туристе, како би се подстакла *„унутрашња циркулација новца"*. Указивало се на везу туризма са здравственом културом, што је директно упућивало на бањска лечилишта:

> „Развитак домаћег туризма донео би непроцењиве користи у погледу народног здравља. То би надокнадило многе недостатке и освежењем појединаца олакшало би се здравственим установама, које су оптерећене болесницима и реконвалесцентима, којих би знатно мање било да је у нашем народу више развијена склоност ка туризму..... Али се туризам код нас још увек меша са појмом путовања из задовољства, па чак и лечења, него се под тим именом код нас искључиво дела на путовање из задовољства и ради лечења, а специјално у том циљу упућује се свет на посећивање лечилишта. А то је погрешка. Лечилишта имају своје особене задаће. Давно је престала потреба за једним таквим дегенерисаним туризмом."[3]

Очигледно да се у наведеном чланку потреба за лечењем одваја од потребе за путовањима и посетама туристичким атракцијама. Међутим, навике грађана, али и финансијске прилике, још дуго ће спајати потребе и задовољство.

Моравска бановина је 1936. године, образовањем Бановинског туристичког савета, званично туризам ставила *„под своју контролу и утицај"*. Савет је углавном радио туристичке програме, давао мишљење, одређивао туристичке таксе и решавао друга питања значајна за развој туризма у бановини.[4] Један од задатака савета била је и класификација туристичких места, која је ушла у решење Министарства трговине и индустрије. Туристичка места подељена су на места у ужем смислу, места климатског карактера и места бањског карактера. На територији Моравске бановине туристичка

1 „Наш туризам у вези са хотелијерством", *Службени лист Моравске бановине*, 20. јун 1931: 1.
2 *Исто.*
3 *Исто.*
4 „Правилник о организацији бановинског туристичког савета Моравске бановине", *Ревија*, 21. мај 1936: 3.

места у ужем смислу била су: Доњи Милановац, Голубац, манастир Горњак, Јагодина, Кладово, Краљево, Крушевац, манастир Љубостиња, манастир Манасија, Неготин, Ниш (Сићево-Св. Петка), манастир Раваница и манастир Жича. Туристичка места климатског (планинског) карактера била су: Брус, Ртањ, Рудница (Копаоник) и Зајечар, док су у туристичка места бањског карактера убрајане: Брестовачка, Куршумлијска, Матарушка, Нишка, Рибарска, Врњачка и Сокобања.[5]

Финансирање Нишке Бање преселило се на Моравску бановину и постало ставка у бановинском буџету (Велојић 2023: 370). Од неколико бања, на буџету Моравске бановине, поред Нишке, налазиле су се и Брестовачка, Гамзиградска и Сокобања.[6] Буџет расхода за Нишку Бању састојао се од, пре свега, личних расхода који су обухватали плате и додатке чиновницима, награде дневничарима, док су материјални расходи подразумевали канцеларијске потребе, огрев и осветљење, набавку и оправку намештаја, исхрану и набавку стоке, одржавање чистоће, прање бањског рубља, набавку електричног материјала, одржавање извора, бањску музику, осигурање зграда од пожара, као и остале непредвиђене расходе. Изводом из буџета можемо упоредити кретање расхода по појединим годинама:[7]

	1932/1933.	**1933/1934.**	**1936/1937.**	**1938/1939.**
Плате, лични и положајни додаци чиновника	54.600	73.560	101.392	136.500
Награде дневничарима	130.000	151.000	264.600	266.200
Опште канцеларијске потребе	10.000	21.000	30.000	35.000
Огрев и осветљење	12.500	36.000	110.000	115.000
Набавка и оправка намештаја	10.000	20.000	50.000	30.000
Исхрана и набавка стоке	2.000	6.000	20.000	
Одржавање чистоће	30.000	50.000	50.000	90.000
Прање бањског рубља	2.000	6.000	20.000	20.000
Набавка електричног материјала	5.000	5.000		
Одржавање извора	20.000	20.000	12.000	35.000
Бањска музика	25.000	30.000	70.000	50.000
Осигурање зграда од пожара	5.000	1.000		
Непредвиђени расходи	3.000	500	1.000	1.000
Отплата дуга за осветљење нишкој општини	30.000			
Кирија за поштанску зграду		4.000	14.000	
Неизмирене обавезе из ранијих година		35.419	44.333	
Подизање и одржавање метео станице		7.200	12.000	12.000
Оправка водовода		8.000	40.000	100.000
Укупно расхода	**339.100**	**492.679**	**851.325**	**949.859**

5 „Решење о проглашењу туристичких места", *Службени лист Моравске бановине*, 23. јануар 1937: 2.

6 *Бановински буџет Моравске бановине за 1931/1932* (Ниш: Штампарија Св. Цар Константин, 1931: 120).

7 *Бановински буџет Моравске бановине за 1932/1933,* 142. *Бановински буџет Моравске бановине за 1933/1934,* 190; *Бановински буџет Моравске бановине за 1936/1937,* 73; *Бановински буџет Моравске бановине за 1938/193:* 82.

Из табеле се примећују поједине обавезе које је банска управа преузела у циљу унапређења бањског лечилишта, а које су са собом носиле и веће расходе. Такође је на нивоу бановине, поређења ради, у години 1932/1933. одобрена сума расхода износила 41.337.099 динара, да би у 1938/1939. години износила 57.410.558 динара.[8]

Када је реч о приходима, углавном је бановинска каса попуњавана новцем од такси и закупа зграда. На основу табеле, рађена према истим буџетским годинама, можемо утврдити следеће:[9]

	1932/1933.	**1933/1934.**	**1936/1937.**	**1938/1939.**
Приходи од таксе за купање и закупа воде за каде	240.000	333.020	650.000	440.000
Приходи од бањске куртаксе	92.000	120.000	200.000	100.000
Приходи од закупа зграда, земљишта и касапске аренде	10.000	9.659	16.000	18.000
Приходи од осветљења	30.000	30.000	30.000	50.000
Приходи од водовода			40.000	40.000
Приходи од канализације			10.000	10.000
Приходи од цвећаре			500	7.000
Остали приходи	1.526			2.000
Укупно	**377.526**	**492.679**	**966.300**	**667.000**

Највећа ставка у буџету прихода односила се на таксе за купање и таксе за смештај. Таксе су наплаћиване паушално, од лица која су у бањи проводила дуже од пет дана. Према изводу из 1934. године у Нишкој Бањи, такса за смештај у хотелима и вилама првог реда у главној сезони износила је 80, док је у осталим периодима износила 50 динара. На име музичке таксе хотели и виле првог реда наплаћивали су у сезони 10 динара. Посетиоци који су боравили у хотелима и вилама другог реда плаћали су на име кур таксе у „главној" сезони (од 16. јуна до 1. септембра) 65, а у „споредној" (од 1. маја до 16. јуна и од 1. септембра до 16. октобра) 35 динара, са музичком таксом од 8 динара. Лица која су боравила у осталим становима плаћала су таксу од 45 динара у главној и 25 динара у споредној сезони. Таксе су наплаћиване и лицима која су становала ван бање, а долазила на лечење и износиле су 35, односно 25 динара.[10] Поред овога, таксе за купање такође су одређиване према врсти купалишта. На пример, купање у базенима првог реда, без рубља, износило је 8 динара, у базенима другог реда, без рубља, 6 динара, купање „пролазних" посетилаца и „непацијената" износило је 8 динара, инхалирање 3, док је одмор и презнојавање на нарочито удешеним креветима износио 5 динара. У кадама, купање без рубља, износило је 8 динара, купање са рубљем (пешкир и чаршав) 10 динара.[11] Такси су ослобођени били инвалиди, сиромашни ђаци са територије Моравске бановине

8 *Исто.*

9 *Исто.*

10 Историјски архив Ниш (ИАН), Varia, 552, Извод из наплате такси у Нишкој Бањи из 1934; „Прописи о пословању бановинског хотела у ишкој Бањи", *Службени лист Моравске бановине*, 19, 30. април 1936: 2.

11 ИАН, Varia, 552, Извод из наплате такси у Нишкој Бањи из 1934.

(уз уверење надлежног општинског суда), лекари (са породицом), новинари, бановински чиновници, официри, подофициери и војници, чиновници запослени у Министарству социјалне политике и народног здравља, као и пензионисани чиновници и војна лица. Такође су за посетиоце који у Бањи бораве дуже од десет дана обезбеђене повластице на железнички саобраћај у износу од половине цене возне карте.[12]

Цене хотела и вила одређиване су, пре свега, на основу луксуза. тако је боравак у хотелу првог реда (хотел „Ђока Јовановић"), у једнокреветној соби са послугом и другим принадлежностима, дневно износио у „главној" сезони 35, а у „споредној" 25 динара. Цене двокреветних соба истог ранга износиле су 45, односно 40 динара. Једнокреветне собе у вилама првог реда, са послугом, коштале су 30, односно 25, динара, а двокреветне 40 динара. У хотелима другог реда (хотели „Вука", „Белић" и „Нишка Бања") једнокреветне собе са послугом износиле су 20, односно 15 динара, двокреветне 35, односно 25 динара, а у хотелима трећег реда (хотел „Зељаков") 12, односно 8 динара.[13] За виле је, рецимо, прописано да морају бити снабдевене, поред кревета, столовима, столицама, клупама и чивилуком, док гардеробери, комоде или полице нису спадали у обавезан инвентар, што је чак и за тадашње прилике представљало нелогичност.[14]

Нишка Бања је, према попису из 1931. године, бројала 136 домаћинстава са укупно 735 становника.[15] Од Ниша је удаљена 12 км, а од 1930. године повезана редовном трамвајском линијом са градом.[16] Поред тога, бања се налазила на деоници државног пута који је Ниш, преко Сићевачке клисуре и Пирота, повезивао са Софијом.[17] У сезони је за посетиоце отварана и сезонска пошта, као испостава државне поште у Нишу.[18]

Као бања прве категорије, са својим радиоактивним хомеотермама (карактер слабо земних киселих вода), интересантна је била оболелима од реуматизма, као

12 *Исто.*

13 *Исто.*

14 *Исто.*

15 *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931 godine*, I: 71.

16 *„Трамвајска пруга у граду грађена је од 1928. до 1929., а саобраћај је отпочео 1930. године. Линија трамвајског превоза почињала је од железничке станице, затим је поред касарне 16. пешадијског пука и улице Јована Ристића излазила на трг Кнеза Михајла, затим улицама Кнегиње Љубице, Милојка Лешјанина, Вождове и Знепољске, поред грађанске и војне болнице водила до Нишке Бање, укупне дужине 12 км. Саобраћало је 10 трамвајских моторних кола са 5 отворених и 5 затворених приколица, са укупно 13 градских станица. Трамвајем је руководила нишка општина, тачније, Електрична предузећа града Ниша* (Ђирић 1984, 477-478; Говедаревић 2008, 219-232; Велојић 2023, 258). *Приходи од трамвајског саобраћаја износили су 1.180.432 динара (1934.), 1.185.064 динара (1935.) и 2.561.914 динара (1939.)" Статистички годишњак 1934-1935,* 134-135; *Статистички годишњак 1940:* 201.

17 АЈ-86-1. Чланак С. Милосављевића *Наш аутомобилизам и наши путеви,* 14. Планирана сума новца при отпочињању радова 1935. године износила је око милијарду динара, од које је за деоницу Ниш-Пирот било намењено 3.000.000 (Ђуровић 1986: 181-182). *„Међутим, четири године касније, приметне су далеко несразмерније цифре планираног и потрошеног. Наиме, по писању Политике, радови на пробијању кроз Сићевачку клисуру почели су октобра 1939. године и стајали су преко 50.000.000 динара, док је за читаву деоницу између Нишке Бање и Беле Паланке у дужини од 34 км било предвиђено 73.784.000 динара" Политика* 31. октобар 1939: 10.

18 *Бановина Моравска, општи преглед,* 13.

и од живчаних болести.[19] Према извршеним анализама, бањски извор имао је температуру од 39°Ц и у једној минути избацивао око 5.400 литара воде (Милојевић 1984: 521). Бања је располагала са два државна базена, са собама за пресвлачење, приватни зграду са 18 кабина и кадама са топлом водом (Милојевић 1984: 521).

Бањски радиоактивни извори учинили су да је бања ушла у ред најчувенијих бања-радиоактивних терма на територији Југославије. С обзиром на то да се налази на 250 м надморске висине, заштићена од ветрова и благе климе, могла је послужити и као ваздушна бања. Сама бања, према извештајима лекара, снабдевена је била модерном канализацијом и водоводом, као и електричним осветљењем. Упркос недовољним кредитима од стране банске управе, бања је ипак постигла резултате у погледу савременог уређења купалишта и смештаја посетилаца.[20] Поред гостију из читаве земље и иностранства, већи број нишлија редовно је посећивао бању, углавном ради купања. Према извештају лекара, таква пракса самовољног купања, без медицинског надзора, лоше се показала, а доводила је и до смртних случајева:[21]

> *„Ранијих година док Ниška Бања није била на гласу, нису ни нишлије поклањале нарочиту пажњу, већ су је посећивали више у разоноди, задржавајући се у њој један до два дана. Међутим, последњих година по угледу на многобројне госте из најудаљенијих крајева, почели су је посећивати у већем броју и нишлије. Познавајући је само као место теферича, нису поклањали довољно пажње лекарским саветима, већ су се у њеним базенима самовољно купали. И док им раније, од неколико купања, није било нарочите штете, сада узимајући 20-30 неурачунљивих купки, многи са хроничним миокардитисом једва стижу да се кући живи врате и тамо смрћу завршe, док други ни толико, пошто их смрт у бањи покоси. Ова жалосна појава тако је учестала, да је за последњих неколико година, поред осталих и већи број нарочито старијих нишлија настрадао, тако да данас у самом граду постоји уверење да Ниška Бања убија. Из тог разлога многи је избегавају. 14. IV 1938. упутио сам управи Ниške Бање поводом најкрасне смрти једног таквог болесника, молбу, да се убудуће никоме од купача не дозволи дужи боравак у базенима и кадама од оног који су лекари одобрили. Молио сам да бањско у купатилима упослено особље строго води о томе рачуна и никоме не дозволи произвољни боравак у води. У противном увереваосам да ће ови немили случајеви учестати. Нажалост, по овој молби није се ништа предузело. Бањаџије и бањаџике и даље су несметано дозвољавале да се болесници до миле воље „паре". Моја поновна молба упућена управи бање није уродила плодом."*

Бања је располагала, према подацима из 1930. године са три хотела (укупно 44 собе),[22] да би ускоро сграђен и четврти.[23] Статистички подаци за 1933. годину наводе 5 бањских хотела, отворених током читаве године. Укупно су у хотелима евидентиране 424 собе са 749 кревета.[24] У приватним вилама и сељачким кућама смештајни капацитети износили су 60 соба, тако да је процењени смештај износио

19 *Statistički godišnjak 1929*: 416-417.
20 ИАН, Varia, 685. Извештај за Нишку Бању.
21 *Исто.*
22 *Бановина Моравска, општи преглед,* 18.
23 ИАН, Varia, 552. Цене смештаја у хотелима у Нишкој Бањи.
24 *Статистички годишњак Краљевине Југославије 1933:* 246-247.

више од 250 кревета (Милојевић 1984: 521). У периоду од 1932. до 1935. године саграђена су још два хотела, тако да је број постеља износио 510 у хотелима и вилама и 530 у приватном смештају. Пресудну улогу у развоју бање одиграла је 1930. година, током боравка краља Александра:

> *„Сезона 1930. игра и играње највећу улогу у историји Нишке Бање. У току ове сезоне, Његово Величанство узвишени краљ, провео је 46 дана у бањи. Овом високом посетом почело се гледати другим очима на Нишку Бању, те су оне добре намере господина бана Моравске бановине, које је он имао за бању, добиле још већег ослонца и полета. У току ове сезоне предузети су радови који су основица и темељ изграђивању бање. Извршена су научна испитивања бање у погледу њене радиоактивности, истакнут је њен значај за балнеотерапију и предузети су припремни радови за стварање услова развића бање. Од постанка бање није толико урађено за њу колико у овој сезони.“*[25]

Међутим, и поред уложених напора за унапређењем бањске понуде, бановинске власти нису могле да премаше приватну иницијативу, тако да су већ 1937. године смештајни капацитети у Нишкој Бањи прешли у приватно власништво (Милојевић 1984: 521). Наиме, према извештају бањског лекара, капацитети бање били су недовољни за смештај већег броја посетилаца, а половина кревета била је без постељине. С обзиром на то да су посетиоци често постељину носили са собом, посете са стране, из удаљених крајева, сведене су на минимум. Предлог да се градња препусти приватним лицима показао се као најбоље решење.[26] У сваком случају, разноврсна понуда смештајних капацитета, а самим тим и боља посећеност бање, донела би општини бенефите. Поред тога, бановински буџет увећан је био за наплату грађевинских такси предвиђених Грађевинским законом за Нишку Бању, а чији је износ одређиван на основу вредности некретнине.[27] Први важнији пројекат представљало је подизање новог купатила са 32 каде, два базена (мушки и женски), инхалаторијумом, рентгеном, одељењем за масажу и лабораторијом, која је тесно сарађивала са Хигијенским заводом.[28]

Временом је Нишка Бања привукла градску елиту Ниша и околних градова, који су, у међусобном надметању, грађењем нових објеката дали бањи свој печат. Тридесетих година изграђене су 22 виле, међу њима вила „Ерна“ и стационар „Зеленгора“ у духу модерне (видети опширније: Кековић, Чемерикић 2006), вила „Теокаревић“, а 1937. године министар Драгиша Цветковић подигао је вилу „Зоне“ (Петровић 2006: 459).

Боравак у бањама посетиоци су користили за одмор и лечење. Уколико посматрамо статистику посета Нишкој Бањи, приметићемо пораст броја посетилаца, међу којима и страних држављана:[29]

---

25 AJ-71-267-59. Извештај о Нишкој Бањи из 1930.

26 *Исто.*

27 „Правилник о наплати грађевинских такси по Грађевинском закону у Нишкој Бањи“, *Службени лист Моравске бановине*, бр. 35, 21. август 1937: 1.

28 С. С. „Завршено је ново купатило у Нишкој Бањи“, *Политика*, 16. јун 1935: 11.

29 *Statistički godišnjak 1933*, 251. *Статистички годишњак 1934-1935,* 237. *Statistički godišnjak 1937*: 240. *Statistički godišnjak 1938-1939*: 329.

	1933.	1935.	1937.	1939.
Југославија	4.247	4.187	4.335	6.216
Аустрија	-	1	3	-
Чехословачка	5	5	12	12
Француска	1	-	-	-
Грчка	5	3	-	-
Мађарска	1	-	-	-
Немачка	4	-	92	4
Швајцарска	-	4	-	-
Италија	-	-	-	1
Енглеска	-	-	-	2
Остале европске државе	2	-	38	30
Укупно	**4.365**	**4.200**	**4.500**	**6.265**

Нисмо, међутим, у могућности да утврдимо колико је пораст броја страних посетилаца Нишке Бање у директној вези са боравком странаца у Нишу, као бановинском центру. У сваком случају, бања је бележила константан раст из године у годину, што се може видети из наредних табела.

На територији Моравске бановине Нишка Бања, после Врњачке, важила за најпосећеније туристичко место. На основу статистичких података табелом можемо упоредити посете бањама:[30]

	1933.	1934.	1935.	1936.	1937.	1938.	1939.
Ниш	8.699	9.373	8.412	8.141	8.676	10.310	10.113
Брестовачка Бања	816	924	1.127	1.355	1.323	1.136	1.065
Врњачка Бања	22.655	25.149	28.409	26.659	30.888	33.800	32.336
Куршумлијска Бања	734	728	1.284	970	1.303	1.323	1.240
Матарушка Бања	2.907	3.159	3.781	4.613	3.951	6.830	3.327
Нишка Бања	*4.365*	*4.197*	*4.200*	*4.472*	*4.500*	*6.265*	*5.534*
Рибарска Бања	1.698	2.028	2.112	2.007	2.501	2.804	2.340
Сокобања	1.566	1.133	3.889	3.379	1.471	2.442	1.974
Неготин	-	-	-	-	-	6.355	4.678
Остала места у бановини	17.394	19.570	16.237	11.363	12.060	7.434	7.394

Уколико наведене податке допунимо годишњим бројем преноћишта, у Нишкој Бањи било их је 1933. године 37.505, 1934. године 50.783, 1935. број је скочио на 71.510, 1936. на 84.171, 1937. број преноћишта је смањен на 51.012, 1938. је повећан на 73.696, да би 1939. износио 66.432.[31]

30 *Статистички годишњак Краљевине Југославије 1933,* 250-251; *Статистички годишњак Краљевине Југославије 1934-1935:* 236-237, 240-241; *Статистички годишњак Краљевине Југославије 1936:* 290-291; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1937,* 239-240; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1938-1939,* 329; *Статистички годишњак Краљевине Југославије 1940:* 311.

31 Исто.

По броју Посетилаца Нишка Бања није заостајала у односу на остала туристичка места, не само на територији бановине, већ и читаве земље. Такође, према статистичким подацима у години 1933, поређења ради, Буковичку Бању посетило је укупно 1.298 туриста, Крањску гору 4.049, Макарску 3.693, Корчулу 2.535, Вараждинске Топлице 1.933 туриста.[32] Године 1935. Буковичка Бања забележила је 3.778 посетилаца, Крањска Гора 4.521, Златибор 1.616.[33] Године 1937. на Хвару је боравило 4.957 туриста, у Вараждинским Топлицама 3.161.[34] Две године касније у Трогиру забележена су 372 туриста, на Вису 236, у Шибенику 6.234, Крапинским Топлицама 2.216, Херцег Новом 5.806.[35]

Нишка Бања је свој процват као лечилиште и као туристичка дестинација доживела тридесетих година XX века. Изградња модерних хотела и кућа за становање, али и јачање бањске инфраструктуре у коју спада и систем болница и опоравилишта са купатилима, дала је разултате у виду већег броја посета, међу којима и туриста из иностранства. Према статистици, на територији Моравске бановине, Нишка Бања заузимала је друго место, после Врњачке, по броју посетилаца. Временом је бања постала омиљено излетиште нишке елите, али и имућнијих грађана околних места, о чему сведоче велелепне виле.

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Југославије
- збирка 86 Светислав Милосављевић Тиса
- фонд 74 Краљев двор

Историјски архив Ниш (ИАН)
- збирка Varia

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Бановина Моравска, општи преглед.
Бановински буџет Моравске бановине за 1931/1932, Ниш: Штампарија Св. Цар Константин, 1931.
Бановински буџет Моравске бановине за 1932/1933, Ниш: Штампарија Св. Цар Константин, 1932.
Бановински буџет Моравске бановине за 1933/1934, Ниш: Штампарија Св. Цар Константин, 1933.
Бановински буџет Моравске бановине за 1936/1937, Ниш: Штампарија Св. Цар Константин, 1936.
Бановински буџет Моравске бановине за 1938/1939, Ниш: Штампарија Св. Цар Константин, 1938.
Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931 godine, I.
Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1929, Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, 1932.
Статистички годишњак Краљевине Југославије 1933, Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије, 1935.
Статистички годишњак Краљевине Југославије 1934-1935, Београд: Штампарија Раденковић, 1936.
Статистички годишњак Краљевине Југославије 1936, Београд: Штампарија Јанићијевић, 1937.
Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1937, Beograd: Državna štamparija, 1938.
Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1938-1939, Beograd: Državna štamparija, 1939.
Статистички годишњак Краљевине Југославије 1940, Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије, 1941.

32 *Statistički godišnjak 1933*: 251.
33 *Статистички годишњак 1934-1935:* 237.
34 *Statistički godišnjak 1937*: 240.
35 *Statistički godišnjak 1938-1939*: 329.

ПЕРИОДИКА

Полиūика.
Ревија.
Службени лисūт Моравске бановине.

ЛИТЕРАТУРА

Велојић 2023: Далибор Велојић, *Моравска бановина 1929-1941*, Лепосавић: Институт за српску културу Приштина, 2023.

Говедаревић 2008: Ненад Говедаревић, *Трамваји у Србији 1892-2008*, Ниш: Машински факултет, 2008.

Đurović 1986: Smiljana Đurović, *Državna intervencija u industriji Jugoslavije 1918-1941*, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1986.

Кековић, Чемерикић 2006: Александар Кековић, Зоран Чемерикић, *Модерна Ниша 1920-1941*, Ниш: Друштво архитеката Ниша, 2006.

Милојевић 1984: В. Милојевић, „Здравствена служба и заштита", у: *Исūорија Ниша*, II, уредник Даница Милић, Ниш: Градина и Просвета, 1984.

Петровић 2006: Видосав Петровић прир., *Драīиша Цвеūковић њим самим*, Ниш: Пунта 2006.

Ћирић 1984: Јован Ћирић, „Урбани развој", у: *Исūорија Ниша*, II, уредник: Даница Милић, Ниш: Градина и Просвета, 1984.

Dalibor Z. VELOJIĆ

THE DEVELOPMENT OF NIŠKA BANJA AS A HEALTH AND TOURIST DESTINATION IN THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA

Summary

Since the proclamation of the Kingdom of Yugoslavia and the division into banovines in 1929, Niška Banja has been one of the most attractive destinations for rest and healing. This is supported by the increasing affirmation of tourism as a new economic branch, which was taken more seriously in Yugoslavia in the thirties of the 20th century. The spa's radioactive sources made the spa one of the most famous spa-radioactive spas in the territory of Yugoslavia. Given that it is located 250 m above sea level, protected from winds and a mild climate, it could also serve as an air spa. The spa itself, according to doctors' reports, was equipped with modern sewage and water supply, as well as electric lighting. Despite the insufficient loans from the spa administration, the spa still achieved results in terms of modern bathing facilities and accommodation for visitors. In addition to guests from all over the country and abroad, a large number of residents regularly visited the spa, mainly for bathing. However, despite the efforts made to improve the spa offer, the Banovina authorities could not overcome the private initiative, so that already in 1937, the accommodation facilities in Niška Banja passed into private ownership. Over time, the Niška Banja attracted the urban elite of Niš and the surrounding towns, who, in competition with each other, gave the spa their stamp by building new facilities.

Keywords: Kingdom of Yugoslavia, Morava banovina, Niš, Niška Banja, tourism.

Рад је предат 17. септембра 2024. године, а након мишљења рецензената, одлуком одговорног уредника *Баūшине*, одобрен за штампу.